

Maxime K. Yevadyan: Ermeni Kahvesi

Posted on 28/10/2014

Kahvenin kökeni

Her şeyden önce bilmemiz gerekir: kimilerinin gücüne gitse de, kahveyi Ermenilerin icat etmediği belli; hem zaten Türklerin de buldukları bir şey değil. Bitkinin geldiği yer Etiyopya. Ermenistan'dan (295) birkaç yıl sonra, 350'lere doğru Hıristiyanlığı kabul eden bu kadim imparatorlukta kahve tüketimi gerçek bir kutsal törenselliğe sahiptir. Bu ülkede kahve, boş yere ve hiçbir zaman hazırlığını dualar ve kutsal davranışlarla süslemeksizin içilmez; telvesi sayesinde, içimden sonra sıra kehanet meclislerine gelirdi.

Arkeolojik kazılar, kahveden Ortaçağda, her halükarda 15. yüzyıldan önce yararlanılmış olabileceğini bize telkin etmekte. Bitkinin tane ve ismi, Afrika Hıristiyanlığının yeşerdiği yerden Arapçaya geçmiş ve Etiyopya'nın Kaffe ilinden gelen bu içkiyi tanımlayan "kahva" sözcüğü, Osmanlı İmparatorluğunda "kahve", ardından İtalyada "caffè"ye dönüşmüştür. Bu da söz konusu içkinin, Paris argosunda "kawa" ismiyle bilinmesini açıklamaktadır.

Türk mü yoksa Ermeni mi?

Kahve, 15. yüzyıl sonlarıyla 16. yüzyıl arasında bütün eski dünyaya yayılır. Bu içki, ancak Muhteşem II. Süleyman'ın (1522-1566) hükümlerinde İstanbul'a girer ve hemen yasaklanır. Kahvenin kullanım ve tüketimi, şarabın din adamları tarafından men edilmesi gibi, daha sonra iki kez yasaklanır. Bu, söz konusu içkinin kullanım ve tüketimini yayma

çabası güden bir halkın yapacağı şey değildir[1]. Oysa bu dönem, İspanyol İmparatorluğunun yükselme dönemidir. Kadim İspanyolca, Kastilya dilinde “turco”, “doğulu” diye tercüme edilebilecek genel bir terimdir ve “doğulu” terimi aynı zamanda Rum, Ermeni ve Türkleri kucakladığına göre Fransa’da, *Eski Türk Kahvesi Rejiminden* bahsedilmesinin nedeni bu olsa gerekir. Zaten, Saray Gazetesinin şu alıntısından da anlaşılacağı gibi, metinler oldukça bulanıktır

‘Arabesk’

Ya da isterseniz

‘Türk tarzı likör’ deyiniz.

Her iki terim de eşit biçimde yanlıştır. Bu yaklaşıklıkları kullanmasını bilen Türk bilginler, “kahvenin, Türkiye sefiri² tarafından 14. Louis’in sarayı ve Madame de Sévigné’ye ve hatta böylece Fransa’ya tanıtıldığını” şıppadak söyleyiverirler. Allahtan dönemin metinleri, kahveyi Fransa’ya getirenlerin Türkler ya da Ermeniler mi olduğu konusunda bizi bilgilendiriyor.

Kahvenin Ermeniler tarafından Avrupa’ya tanıtılması

O dönemin en önemli ticaret ağını oluşturan Yeni Culfalı Ermeni tüccarlar, kahve ve tüketimini İngiltere, Fransa ve Kutsal Roma Germen İmparatorluğuna (Viyana) aynı dönemde benimsettiler. Bununla birlikte kahve tüketiminin Avrupa’da en eski tanıklığı, Monsieur de la Haye’e eşlik eden Marsilyalı bir tüccarın, 1644³ yılında İstanbul seyahatin den beraberinde kahveyle dönmesiyle ilgilidir. Getirdiği kahveyi bir süre kullanırsa da bu alışkanlık ne oturur ne de süregider⁴.

Ermeni Pascal, Paris'te ilk cafe'yi açar ve ardından aynı işi yaptığı Londra'ya yerleşir. Keza Johannes Diodato*, 17 Ocak 1685'te, şair Goethe'nin "kara Apollon" tabir ettiği değerli kahvenin de aralarında yer aldığı doğu içkilerini Viyana'da satabilme imtiyazını elde eden ilk kişi olur.

Fransa'da, Ermenilerin 17. yüzyıl ortalarından itibaren kahve tüketimini yerleştirmeye başladıkları yer, "Doğunun Kapısı" Marsilya'dır. Ermeni Pascal, 1665'e doğru ilk caféyi açar. Yine 1712'de, Ermeni Johannes, Fokyalıların⁵ başkentinin en göz alıcı cafélerinden birine sahiptir.

Kahvenin kullanımının daha sonra benimsetildiği yer, krallığın başkentidir. Parisliler, kara içkiyi saraydan önce benimserler. Bir Ermeni, Pascal, 1672'de Paris'te, Point Neuf yakınlarında ilk café'yi açar. Onun izinden giden, Krikor isimli, İsfahanlı bir başka Ermeni, Guénégaud Sokağına yakın Mazarine Sokağında, Comédié-Françaisé'in yanında bir café açar. Tiyatro 1680 yılında, sonradan *Comédié*, daha sonra *Ancienne Comédié* Sokağı diye anılan Fossés-Saint-Germain Sokağı'na nakledilince, Grégoire da onun peşinden gider. Tiyatronun karşısına yerleşir ve gösteri dünyasının kalabalık müşterisini cezbederek işlerinin gelişip büyümesine tanık olur. Bir süre sonra bir üçüncü Ermeni, Stéphan ya da Stepan, yurttaşlarını taklit eder. Kısa zamanda, 1720'lere doğru, sadece Paris şehrindeki cafe sayısı üç yüz seksen civarındadır.

Cafe Procope'un doğuşu

1686 yılında, Francesco Procopio dei Coltelli nam, ismini François Procope-Couteaux olarak Fransızlaştıran Palermolu bir Sicilyalı, Tournon Sokağında bir cafe işleten Pascal isimli bir Ermeni kahvecinin yanında mesleği öğrendikten sonra Ermeni Krikor'un Fossés-Saint-Germain Sokağındaki cafésini satın alır. François Procope, caféyi ihtişamla süsler ve ona kendi ismini verir: Café Procope. Burası süratle, en çok ziyaret edilen edebî cafélerden biri

olur. İtalyan, bir süzgeçte tutulan kahveden basınçla sıcak su geçirerek yeni bir kahve hazırlama şekli icat eder.

Sarayda kahve

Osmanlı imparatorluğunun olağanüstü elçisi Müteferrika Süleyman Ağa, uyarıcı sıvıyı bütün ziyaretçilerine⁶ ikram ederek kahveyi Güneş kralının sarayıyla tanıştırır. Kahve kullanımı çok ses getirir ve güzellere, kontlara, düklere kahve şöleni çekmek için en büyük prensler tarafından uzmanlar görevlendirilir. Elbette bu uzmanlar, Ermenilerdi. Saint-Simon, şansölyenin eşi Madamın 1700 yılında Paris'te tertiplemediği bir büyük balodan bahseder. Dönemin üç egzotik içkisi olan çay, çikolata ve elbette kahvenin ikram edildiği büfeyi bir Ermeni'nin⁷ yönettiğini anlatır.

Procope ve Fransız İhtilali

Procope, 18. yüzyılda, Aydınlanma felsefesinin yuvalarından biridir. Aralarındaki husumete rağmen, tıpkı Rousseau gibi Voltaire de mekânın müdavimi olur.

Rousseau'nun masası, hâlâ yerinde ve Zadig yazarının tebdili kıyafet ederek, kendi yazdığı tiyatro oyunlarının yorumlarını dinlemeye geldiği yer burasıdır. Keza geleneğe göre Diderot'nun, *Ansiklopediyi* ve Benjamin Franklin'in, Birleşik Devletler *Anayasasını* tasarladıkları yer de. Başlıca fraksiyonlar burada toplandıklarına göre, "kafa likörünün" sunulduğu bu mekânın,

Michelet'nin deyişiyle ihtilalin yüreklerinden biri olduğundan kuşku duyulmasa gerekir. Bu konuyu inceleyen Gerard- Georges Lemaire: "Cafelerin Paris aydın sınıfının etkiledikleri bu akıl almaz cazibe, 18. yüzyıl boyunca durmaksızın artar⁸" diye kaydeder. Cordeliers Kulübü,

Fransız İhtilali süresince, Danton ve Marat'ın başkanlığında burada toplanır. Robespierre ve Jacobinler de mekânın müdavimleridirler

Antikçağ'da azatlıların başlığı olan Frigya külahı, ilk kez burada giyilir. Ama özellikle Tuileries saldırısının parolası, 10 Ağustos 1792'de burada ortaya atılır ve sonucunda kralın iktidardan düşmesiyle cumhuriyet gelir.

Marsilya'nın, daha sonra Paris'in ilk Ermeni kahvecilerinin niyetleri Fransa kralın karşı bir ayaklanmayı ve Fransız İhtilalim teşvik değilse de "kara içki", buna kendi tarzında katılır.

Sadık tebaa, Türk Devletleri Hizmetindeki Ermeniler, çev. Tomas Terziyan, ZeroPro. 2011

1 D'Ohsson, 1791-1820: D'Ohsson Mourad Ignatius, *Tableau general de l'Empire ottoman divise en deux parties, dont l'une comprend la legislation mahometane, l'autre, l'histoire de l'Empire ottoman*, Paris, Firmin Didot, 1787-1820 s. 81.

2 Bu "ünlü söz", Fransız kahve komitesinin usta lobcilik faaliyeti sayesinde, onun kahve tanıtım plaketi üzerinde bile tekrarlanmıştır.

- MATHIEU, 1859: Mathieu Joseph, "Introduction du cafe et le premier cafe public à Marseille", *Revue de Marseille*, I, Ocak 1859. s 428
- Bazı tüccar ya da seyyahlar, beraberlerinde kendi evlerine kahve getirirler. Bir çeşit tatil keşfidir bu onlar için. 1573'te Almanya'da Rauwolff ya da 1615'te Venedik'te Pietro Della Valle böyle yaparlar. Bu mevzi pratikler, sadece bir zaman devam eder ve onların yakın çevresinin dışına çıkmaz.
- Herault Bölge Arşivi, kapsam C2 629.
- MATHOREZ, 1918: Mathorez Jules, "Les Armeniens en France, du XII au 17. siecle", *Revue historique*, 1918, 128, s. 1-19. 7.
- Saint-Simon, *Hatırat*, yıl 1700, Boislid yay., VII, s. 61.

LEMAIRE, 1997: Lemaire Gerard-Georges, *Les cafes litteraires, vies, morts et miracles*, Paris, La Difference, 1997, sayfa. 544

Ohannes Asdvadzadur (ç. n.)